

TÜRKİYE ve ORTA DOĞU AMME İDARESİ ENSTİTÜSÜ YAYIN NO: 285
İnsan Hakları Araştırma ve Deleme Merkezi Yayın No: 16

20. YÜZYILIN SONUNDA KADINLAR ve GELECEK KONFERANSI

Oya ÇİTÇİ
Editör

20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı Bildirileri
Editör: Oya ÇİTÇİ

© TODAİE
Birinci Baskı, Kasım 1998

TODAİE Yayın No: 285
İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayın No: 16
ISBN 975 - 7669 - 66 - 0

Kapak resmi: Ali CANDAS, 100x100 tuval üzerine yağlıboya
Kapak düzenlemesi: Yasemin YILDIRIM
Dizgi: TODAİE Masa Üstü Yayıncılık Bürosu
Baskı: Yorum Matbaası

Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
1. Cadde No: 8 Yücepete 06100 ANKARA
Tel: 231 73 60
Faks: 231 38 81
e-mail: todaie@turnet.net.tr

Konferans Düzenleme Kurulu:
Oya ÇİTÇİ, Ayşegül SABUKTAY, Yasemin YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

Doç. Dr. Oya ÇİTÇİ TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Müdürü.....	xi
AÇILIŞ KONUŞMALARI	
Işıl Saygın Devlet Bakanı	xv
Ayseli GÖKSOY Manisa Milletvekili (Devlet Bakanı Mehmet BATALLI adına).....	xxi
Prof. Dr. Turgay ERGUN TODAİE Genel Müdürü	xxv

I. OTURUM

GENEL BAKIŞLAR

Nermin ABADAN-UNAT İdeoloji Açısından Kadın Araştırmaları	3
Ülker GÜRKAN Türk Devleti ve Kadına Yönelik Hukuk Politikası	13
Feride ACAR Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Yükümlülükler	23

II. OTURUM

ÖZEL ALANDA KADINLAR

Bihterin VURAL DİNÇKOL Kadının Hukuksal Statüsünün Tarihsel Gelişimi	35
Gülray ARIKAN Kadınlarda Sosyal Tabakalaşma ve Sosyal Hareketlilik	51
Aksu BORA Kamusal Alan / Özel Alan: Mahrumiyet- Özgürleşme İkileminin Ötesi	63
Ayşe GÜNEŞ-AYATA Etnik Kimlik ve Toplumsal Cinsiyet: Ankara'da Çerkes Kadınlar	71
Necla PUR, Canan SAVRAN, İclal KUŞİN, Zeynep BALCI Türkiye'de Çeşitli Sosyo-Kültürel Faktörler Açısından Ev Kadınlığı Tutum Özelliğinin İncelenmesi	81

Tahire ERMAN

21. Yüzyıla Girenken Köyden Kente Göçmüş Kadın ve
Özellikle Gecekondulu Kadını..... 93

III. OTURUM**CİNSELLİK, ŞİDDET ve KADINLAR****İlknur KALAN**

- Ailede Kadına Yönelik Şiddet ve Hukuk Düzeni 103

Helga RITTERSBERGER TILIÇ

- Aile İçi Şiddet: Bir Sosyolojik Yaklaşım..... 119

Neslihan SÜMER

- Kültür, Yasa ve Aile İçi Şiddet..... 131

Vahit BIÇAK

- Kadının Cinsel İradesinin Eşine Karşı Korunması: Irza Geçme Suçu 137

Tülin GÜNŞEN - İÇLİ

- Türkiye’de Kadın Suçluluğunun Aile İçi İlişkiler ve Aile
Yapısı Açısından İncelenmesi..... 149

Dilek CİNDÖĞLU

- Namus, Nikah, Bekaret: 1990’lar Türkiye’sinde Cinselliğe İlişkin Paradokslar 165

IV. OTURUM**ÇALIŞMA YAŞAMI****Ercüment TEZCAN**

- Çalışma Yaşamında Kadın-Erkek Eşitliği ve Avrupa Birliği
Çerçevesindeki Uygulamalar 173

Ayşe EYÜBOĞLU, Şemsa ÖZAR, Hülya TUFAN – TANRIÖVER

- Kentli Kadınların Çalışma Koşulları ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri..... 207

Şükrü ÖZEN

- Türkiye’de Kadın ve Erkek Kamu Yöneticilerinin Yönetim Tarzı Açısından
Farklılaşması ve Eril Erkek – Dişil Kadın Varsayımının Geçerliliği..... 217

N. Aylin ATAAY

- Kadın Yöneticilerin Kariyer Boyutları ve Etmenleri 237

Aysel GÜNİNDİ - ERSÖZ

- Kamu Yönetiminde Yönetici Olarak Çalışan Kadınların Geleneksel ve
Çalışan Kadın Rollerine İlişkin Beklentileri 255

V. OTURUM**SIRADIŞI UĞRAŞLARDA KADINLAR****Nilgün ÇELEBİ**

- İş Kadınlığı, Girişimcilik ve İnfomal Sektör 267

İsmail BİRCAN

- Türkiye’de İşgücü Piyasasında Kadın ve Kadın Girişimciliği 273

Özlen ÖZGEN, Hatun UFUK

- Kadınların Evde Gerçekleştirdikleri Girişimcilik
Faaliyetlerinin Aile Yaşamına Etkisi 285

Gülşay TOKSÖZ

- Türkiye’de Sendikacı Kadın Kimliği 303

Nur İNANÇ, Sevgi HATİPOĞLU

- GATA Komutanlığı Bünyesinde Görev Yapmakta Olan Kadın Subaylar 311

Serhan GÖLTEKİN, Ayşegül ÖZDEMİR

- Kadın Subayların Türk Deniz Kuvvetlerindeki Yeri ve Görevleri 323

VI. OTURUM**BİLİM, İDEOLOJİ, METODOLOJİ****Meltem AĞDUK-GEVREK, Özlem ŞAHİN**

- Tarih Çözümlemesi İçinde Sözlü Tarih ve Feminist Sözlü Tarih 329

Ufuk SERDAROĞLU, Nurcan ÖZKAPLAN

- İktisat ve Toplumsal Cinsiyet (İktisatta Kadın Kimliği) 341

F. Mutlu BİNARK

- Enformasyon Toplumu ve Teknokratik Örgütlenme: Toplumsal
Cinsiyetin Enformasyon Teknolojileri ile Buluşması: Örnek Olay-Bilişim
Toplumu ve Türkiye 2002 Çalışma Grubu 349

VII. OTURUM**TOPLUMSAL CİNSİYET ve EĞİTİM****Mine TAN, Yasemin ESEN, Özlem ŞAHİN, Güzin YAMANER**

- Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim: Lisans Programlarına Kadın Bakış
Açısının Kazandırılması Adına Pedagojik Bir Deneme..... 363

Ruhi KÖSE

- Akademik Alan ve Statülere Göre Türkiye
Üniversitelerindeki Kadınların Durumu 383

Şule TOKTAŞ-ÇELİK

Uzlaşma ve Çatışma: Kız Enstitülerinden Mezun Öğretmen ve Akademisyenlerin Güçlenme ve Direnme Stratejileri 399

VIII. OTURUM**MEDYA, SANAT ve KADINLAR****Nilüfer TİMİSİ**

Medya ve Kadın: Temel Sorun Noktaları 407

Fatma GÖZLÜKAYA-TÜTÜNCÜ

Gündelik Yaşam, Kadınlar ve Pembe Diziler 425

Ayşegül YARAMAN

Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili ve Basın Gündemi..... 433

Nuray AKKOL

Plastik Sanatlarda Kadının Cinsel Olarak Kullanımı 441

IX. OTURUM**SİVİL TOPLUM ve KADINLAR****Birsen GÖKÇE**

Kadınların Sivil Toplum Örgütlerinde Yer Almasını Etkileyen Dinamikler 449

Meryem KORAY

Kadın Hareketinin İdeolojisi ve Toplumun Demokratik Açından Sorgulanması 455

Birten GÖKYAY

60’lardan 90’lara Kadın Derneklerine Bakış 467

Songül SALLAN-GÜL, Zehra AKSU-COŞKUN

1980’lerin Sivil Toplum Anlayışı ve Gönüllü Kadın Kuruluşları Üzerine Bir Çalışma..... 489

Gaye ERBATUR, Ülkü KÖYMEN

Adana Kadın Kuruluşları Birliği : Örnek Bir Kadın Koalisyonu..... 505

Hasibe ŞAHOĞLU, Neriman CAHİT, Sunakan LAMA,**Güzin OKUTAN, Oya TALAT**

KKTC Kadın Platformu..... 511

X. OTURUM**İKTİDAR, SİYASET ve KADINLAR****Eser KÖKER**

Politikayı Biçimlendirme Sorunu..... 521

Fatmagül BERKTAY

Kadınlar ve İktidar: Paylaşmak mı? Dönüştürmek mi? 525

Serpil ÜŞÜR-SANCAR

Siyasal Alanda Cinsiyetçilik ve Kadınların Söylemsel Kuşatılmışlığı 531

Mehmet ARI

Erkek Egemen Mecliste Kadınlar 543

Oya TOKGÖZ

Doğru Yol Partisi’nin Kadına Yönelik Söylemi (1987-1995) 553

SONUÇ YERİNE**Oya ÇİTÇİ**

Son Söz Yerine:

20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek..... 571

nın ve politikanın dışında tutan, ayrımcılığı meşrulaştıran bir gerekçe olarak kullanıldı; oysa artık farklılığın, insanlığı ve demokrasiyi zenginleştiren, eşitliği çağıran şeyler olarak kavranması gerekiyor.

Ne var ki kadınlar, kolektif olarak, yani bir grup olarak hem özel/kişisel hem de kamusal koşullarını kendileri tanımlamadıkça ve varolanı dönüştürmedikçe, baskı ilişkisi sona ermeyecek. Dolayısıyla, politik ve kamusal olanın önemini vurgulamak ve daha etkin bir siyasal katılım ve denetim için mücadele etmek zorundayız. Mary Dietz'in dediği gibi, "feminizm bugün politikaya dönüş çağrısı yapmalı, ama bu arada politikanın yurttaşlığın niteliği ve dönüştürülmesi üzerinde durmalıdır."⁹ İktidarın maskesini düşürmek, içyüzünü ortaya koymak sarsıcı bir etki yaratabilir ama onu dönüştürmeye yetmez! İşte bu yüzden, kadınlar için bir güç teorisi de inşa etmek gerekir. Böyle bir teori, ezilenin deneyiminden ve bakış açısından kaynaklanacaktır ama yalnızca kadınların nasıl ezildiği üzerinde değil, aynı zamanda onların kapasiteleri, yetenekleri, güçlü yanları üzerinde de durmak zordur ve sözkonusu kapasiteleri, iktidar ilişkilerinin değişimi için, yani bir grup olarak kadınların güçlendirilmeleri için bir kılavuz olarak kullanılabilir.¹⁰

Gerçekten de kadın hareketi bir şeyi ortaya koyduysa, o da daha başka, güç ve dayanışma biçimlerinin varolduğu/olabileceğidir. Ama bunun için kolları sıvayıp mücadeleye girişmek gerekir; ancak o zaman dönüştürme eylemine başlanabilir ve varolan iktidarın dönüştürülmesi konusunda bir umut belirebilir. Elimizi bile dokundurmadığımız bir şeyi dönüştürmek sözkonusu olabilir mi? Bu elbette sorunsuz, apaçık, kolay bir yol değildir - pratiği geçelim, teorik olarak bile böyle değildir.

Ancak, farklılığı kucaklayan ve farklılık içinden düşünebilen, bir teori yaratmanın yolu, çok çelişkili, çok tartışmalı, çok inişli çıkışlı ve karmaşık da olsa böylesi bir pratiğin varlığından geçiyor.

Peki bu karmaşık süreçte hangi güçler, tarihsel olarak önemli ve gereklidir? Yani, hangi güçler tarihsel değişimin, bilinçli toplumsal değişimin anlaşılması açısından teorik olarak anlamlıdır?

Liberal teorisyenler bu soruya, insanların rasyonel seçimler yapmak için kendi bireysel, özgür iradelerini/güçlerini kullanmaları, yanıtını verirler. Klasik Marksist argüman, daha ileri giderek, buna insanın emek gücünü, yani insanların rasyonel düşünce ve pratiği yeni şeyler yaratmak amacıyla birleştirmelerini ve etkili bir güce dönüştürmelerini ekler. Bir feminist teorisyen, Anna Jonasdottir ise - iyice ileri giderek!- insanlararası yaratıcı ve pratik bir eylem anlamında toplumsal olarak örgütlenmiş aşkın, tarihi ilerleten üçüncü bir güç olduğunu ve dolayısıyla teorik olarak ciddiye alınması gerektiğini söylüyor.¹¹

Sizleri, 21. Yüzyıl için, bu düşünceyle başbaşa bırakarak sözlerimi bitirmek istiyorum!

⁹ Mary Dietz, "Citizenship with a Feminist Face: The Problem with Material Thinking", *Political Theory*, 13, 1, 1985.

¹⁰ Nancy Hartsock, "Foucault on Power: A Theory for Women?", *The Gender of Power. A Symposium*, Leiden, November, 1987.

¹¹ Anna G. Jonasdottir, *Love, Power and Political Interests*. Örebro Studies 7, 1991.

SİYASAL ALANDA CİNSİYETÇİLİK VE KADINLARIN SÖYLEMSEL KUŞATILMIŞLIĞI*

*Serpil SANCAR ÜŞÜR***

Türkiye'de siyasal partilerin oluşturduğu siyasal alanın stratejik önemi, parlamentonun ve bürokratik yönetimin edimlerini doğrudan ya da dolaylı belirleme erkine sahip olması nedeniyle, bu yüzyılın sonunda da hala sürüyor. Türkiye'de siyasal partilerin yüzyıllık tarihi ne yazık ki onlara kesintisiz, oturmuş geleneklere dayalı bir geçmiş sunmuyor. Bu kesintiler içinden gelen parti gelenekleri kadınlar söz konusu olunca süreksizliğe, hatta görünür bir yokluğa dönüşüyor. Kadınların siyasal partiler içinde yokluğu -diğer toplumsal görünür alanlarından farklı olarak- 90'lı yılların ikinci yarısına kadar ne sağ, ne de (özellikle) sol siyasal çevrelerde ciddi bir sorun olarak tanımlanmıyor. Demokrasi kelimesine, bu kadar farklı anlamlar yüklenerek siyasal tartışmaların baş tacı edildiği bir ülkede, demokrasinin temellerinden biri olan temsilin kadınlar açısından ne anlama geldiği pek yaygın biçimde sorgulanmadan geçiştiriliyor. Diğer deyişle, kadınsız demokrasi doğal karşılanıyor; kadınların yaşamını ilgilendiren konularda erkeklerin karar alabilmesinde (tıpkı aile reisinin karısı hakkında karar vermesi gibi) bir tuhaflık görülüyor.

* Bu çalışma *Siyasal Partilerde Cinsiyetçi Zihniyet Örüntüleri* başlıklı bir araştırmanın bir bölümü ve ilk sonuçlarıdır. Araştırma tamamlandığında kitap olarak yayınlanacaktır. O nedenle burada referans kullanmadan ve kaynak gösterilmeden özetlenmiştir.

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

Türkiye’de siyasal yaşam görünmez duvarlar nedeniyle kadınlara kapalı mı? Yoksa kadınlar siyasetten hoşlanmadıkları, ilgi duymadıkları, yererince bilgi ve cesarete sahip olmadıkları için mi siyasal partilerde yoklar? Her siyasal toplantıda, mitingde, kampanyada en önlere görünen kadınlar neden siyasal partilerin örgüt yapıları söz konusu olunca birdenbire ortadan yok oluyorlar? Bu sorular Türkiye’de henüz ciddi bir yanıt bulmuş değil. Bu yanıtları aramak için de önce ağızdan ağıza anlatılagelen ‘mit’leşmiş ‘şanlı geçmişin mirası’ değerlendirmesini tarihe bırakıp bugün yaşadıklarımıza dönük bir eleştirelilik alanı oluşturmak gerekli.

SIYASAL PARTİLERİN ÖRGÜTLENME STRATEJİLERİ: CİNSİYETÇİLİĞİN KURUMSAL DOKUSU?

Türkiye’de mevcut siyasal partiler, kısmen kendi hukuklarında yazılı olarak belirttikleri, daha çok da uygulayageldikleri bir biçimde cinslere özgü, farklı örgüt birimleri, faaliyet alanları, değerler ve anlamlandırma pratikleri olan ikili bir yapısal bölünmüşlük içinde yaşamayı olağan ve hatta gerekli görüyorlar. Bu durum parti genel karar organları ile parti kadın kolları adı altında ortaya çıkıyor. Özel referansı ya da biriktirilmiş politik gücü olan az sayıda güçlü kadının ancak girmeyi başarabildiği parti genel yapıları genellikle erkeklerden oluşurken, sadece kadınlardan oluşan kadın kolları/komisyonları parti yapılarının cins temelinde ikiye bölünmüş yapısını sergiliyor. Partilerin cins temelli örgüt yapılarına sahip olması bir cinsiyetçilik göstergesi midir? Eğer bu farklı örgüt yapıları cinslerin kendine özgü sorunlarını karar verme süreçlerine taşıyarak farklı yaşamların farklı sorunlarını temsilde eşitlik sağlıyorsa bu soruya verilmesi gereken yanıt ‘‘hayır’’ olmalıdır. Oysa ki parti karar organları ile kadın kolları arasındaki işbölümü ve hiyerarşi, eşitlikten ve farklı yaşam koşullarının temsili amaçlamış bir yapılanmadan çok başka şeylere zemin oluşturuyor.

Türkiye’de parlamentoda grubu bulunan siyasal partilerin kadın kolları -anayasal meşruluğa sahip olsun ya da olmasın- kendi faaliyet alanları ile ilgili karar verme yetkisine dahi sahip olmayan, aldığı kararları parti yönetimlerine uyumlaştırma, onaylatma zorunda olan, esas olarak vesayet altında tutulup temel işlevi parti görüşlerinin propagandasını yapma olarak belirlenmiş örgüt birimleri statüsünde varlıklarını devam ettiriyorlar. Parti politikalarının belirlenmesinde bir meşru konuma sahip olamayan kadın kolları, istendiği zaman -uyumlu çalışmadıkları gerekçesi ile- parti yönetimlerinde görevden alınabiliyor; böylece parti yöneticilerinin tanıdığı bağımsızlık sınırında yaşama ‘disiplini’ne alıştırılıyorlar. Çeşitli partiler arasında bu konuda farklar olmasına rağmen (seçimle gelip meşruluğunu sağlamlaştırma, Tüzük’te yer alan görevlerle yasallık kazanma, vb.), bu farklar çoğu zaman detayda ortaya çıkan değişiklikler olmaktan öte gitmiyor. Bunun nedeni ise, hemen bütün partilerin kadın kolları anlayışının, parti dokusunda yer alma olanağı bulunmayan bir cinsin temsili için düşünülmüş bir paralel örgütler olarak değil, asıl karar verme yetkisine sahip partinin yan, yardımcı ya da destek birimleri olduğu düşüncesine dayanmasından kaynaklanıyor. Yani, ailenin reisi olan erkek ve ona yardımcı destek kadın tanımlamasından farksız bir eskimişlik ile malûl bir anlayış, sorgusuz ve tartışmasız bütün partilerce kabullenilmiş bir cinsiyetçilik şeklinde ortaya çıkıyor. Gerekli yetki, bütçeden pay ve görece özerk statüler sağlanarak kadınların gerçek seslerini duyurabilmelerine zemin hazırlayabilecek kadın kollarının oluşumunu Türki-

ye’de düşlemek hala bir fantezi, başka ülkelerde gözleyebileceğimiz bir hoşluk ve çoğu zaman da bir özenti kaynağı olmaya devam ediyor.

Siyasal partilerde erkeklerin ağırlıklı olarak yer aldıkları karar verici parti yapıları ile sadece kadınların yer aldıkları bağımlı, uyumlu olmaya zorlanabilen, yardımcı ve yetkisiz kadın kolları arasında cinsiyete dayalı bir işbölümü de ortaya çıkıyor. Kadın kollarının faaliyet alanlarına baktığımızda kadınların kurumlaşmış siyasal alan dışında, aile, ev, mahalle zemininde tanımlanan ve politika yapma tanımı içine yakın zamanlarda (özellikle Refah Partisi etkisi sayesinde) sokulmuş bir alanda ‘siyaset’ yaptıklarını görüyoruz. Bu ‘siyaset’, kadınların evleri gezerek diğer kadınlara kendi partilerinin propagandasını yapmak ya da parti liderlerinin görüşlerini anlatmak şeklinde gerçekleşiyor. ‘Ev’de yapılan bu ‘siyaset’in uzantısı cenaze, düğün ve sünnet törenlerine katılmak ya da ‘mevlüt’lerde dinsel temelli konuşma ve sohbetler yapma biçimine de dönüşebiliyor. Siyasal partilerde kadınların yaptığı bu siyaset tarzına ‘kermes’ düzenleme ve sosyal yardım toplama (fakir ve kimsesizlere destek) faaliyetlerinin düzenlenmesini de eklemek gerekir. Kadınlar için düşünülebilecek en ‘ileri’ siyaset topluca siyasal mitinglere gitmek ve siyaset liderlerini dinlemek oluyor. Kadınlar tarafından yapılan bu siyasetin ana amacı önceden belirlenmiş ve belletilmiş parti görüşlerini aktararak yandaş kazanmak, parti liderlerine sempati sağlamak. Bu tür faaliyetlere katılan partili kadınlara sorduğumuz sorulardan kadınlarla ilgili sorunların bu tür görüşme ve toplantılarda çok fazla konuşulmadığı, kadın sorunlarıyla ilgili sohbetlere düşük değer atfedildiği anlaşılıyor. Bu tür faaliyetlere katılan kadınlar genellikle kendi yaptıkları işi “evde oturmaktansa parti için çalıştım”, “toplum için yararlı bir şey yapmaya çalıştım” şeklinde tanımlıyorlar.

Siyasal partiler içinde kadın kolları aracılığıyla yürütülen siyaset, kurumlar ve partiler aracılığıyla yapılmaya alışılmış seçim, parlamenter temsil ve bürokratik kararları etkileme gibi bir alandan ev ve mahalle ortamında tecrit edilmiş olarak yaşayan kadınların oluşturduğu özel ve sivil alana kayıyor. Kadınlar için tanımlanan özel ve sivil alandaki bu siyaset bir yandan kadın seçmen potansiyelinin farkına varan ve bunu yine kadınlar eliyle parti desteğine dönüştürmeye çalışan bir özellik taşıyor. Bu durum siyasetin evde oturan kadınları da muhatap kabul etmeye başladığını bize gösteriyor. Aslında, kadınların patriarkal kültüre dayalı yaşam alanları olan ev/mahalle ve toplumsal/dinsel ritüeller zemininde biraraya gelip adına siyaset dedikleri bir şeyi yapmaları ve bunun için de kadınlar arasındaki geleneksel ilişki örüntülerini kullanmaları çeşitli ve çelişkili potansiyelleri içinde taşıyan bir durum. Kadınların özel veya sivil bir ortamda, daha önceden geleneksel kültürel bir faaliyet olarak tanımlanan, ama artık politikleş(tiril)miş bir biçimde yaşamaya başlanan bir işi yapıyor olmaları kadınların cinsiyetçi örüntülerle kuşatılmışlığını değiştirecek bir açılımı onlara sunma potansiyeline sahip olamaz mı? Diğer deyişle, erkekler kurumlaşmış siyasetin seçim, aday belirleme, karar alma, kamusal alanda konuşma tekneli ellerinde tutarken, kadınlar ailenin, komşuluk yaşamının, dinsel ve toplumsal ritüelleri düzenleme becerilerinin politikleşmesi sayesinde kendi aralarında geliştirdikleri ilişkilere dayanarak kadınların sesini, sözünü ve taleplerini geliştiren ve bir politik güce dönüştüren bir dönüşüm yaşayabilirler mi? Aslında kadınların kurumsal siyasetten tecrit edilmeleri ve siyasetin ‘nesne’leri olarak kapatıldıkları özel ya da sivil ilişkiler alanı kadınlar için yeni bir başlangıç noktası olabilir mi? Bu so-

rularda bugünden olumlu yanıt vermek olanaksız ve erken görünüyor. Bunun için bu alanda olup bitene daha dikkatle ve eleştirel bir yaklaşımla bakmak gerekiyor.

Siyaset'te kadınların payına düşen özel ya da sivil faaliyet alanının kadınlar tarafından kullanılış biçimi partilere göre değişen özellikler gösteriyor. Bu farklılıklar kadınların faaliyet alanı ile partinin karar organları arasındaki geçişlilik ve şeffaflık düzeyine, kadınların kendi faaliyet alanlarında serbest bırakılış sınırına ve doğal olarak partinin eşitlik, özgürlük ve demokrasi kavramları gibi ideolojik meşrulaştırma ve sembolleştirme araçlarını ne kadar işlevsel kullanabildiğine bağlı olarak değişiyor. Bu açıdan baktığımızda Refah Partisi kadın (hanım) komisyonları, özel ve sivil alanı kadınların aktifleştirilmeleri için en iyi kullanabilen yapı oluyor. RP'li kadınlar bir yandan kendi ideolojik (dinsel) sembollerini somut kadın ilişkilerine dönüştürme konusunda en özgün deneyimleri ortaya koyar ve önemli bir güçlenme deneyimi elde ederken, diğer yandan da partinin karar organlarına geçişlilik açısından en çok tecrit edilmiş konularını kabul lenip bu durumu kamusal tartışmaya açmakta gerekli cesareti gösterememe özelliğini hala koruyorlar. Bu faaliyetleri de eşitlik ve özgürlük adına değil, ama bir güç kazanma bilinci ile ve partilerine aktardıkları kendi güçlerinin farkında olarak yapıyorlar. Parti içinde önlerinin kapalı olduğunun farkındalar, ama ciddi bir öz-güven biriktirdikleri de çok açık. RP modeli, bu bağlamda, kadınlar için oluşturulmuş geleneksel siyaset alanını sorgulamadan burada önemli bir kadın gücü biriktirmeyi başarıyor, ama bu gücü erkek merkezli siyaset karar mekanizmasını desteklemekten başka bir hedef için kullanmayı politik bir bilinç sorunu haline dönüştürmüyor.

CHP gibi, siyaseti çok yakın zamana kadar kamusal ve kurumlaşmış siyaset alanının dışına taşımayı aklına dahi getiremeyen bir parti ise, artık özel ve sivil alanda kadınların önüne açılan yeni siyaset alanının önemini (RP'nin seçim başarılarından sonra) kabul lenmiş ve bu konuda strateji değişikliğini göze almış görünüyor. CHP'li Kadın Kolları bu alanda bir avantajla yola çıkıyorlar: Seçimle oluşmuş ve bu nedenle siyaset meşruluğunu bir adım daha öteye götürmüş olmak. Bağımlı, uyumlu ve yetkisiz olma sakatlıklarıyla malûl durumlarını henüz tartışmaya açmamış olma yanında, tarihsel olarak seçkin, sıradan insanlardan uzak durmaya dayalı ideolojik geleneklerinin engelleyici işlevi göz önünde tutulmak kaydıyla, CHP'li kadınların söz konusu alanda önemli bir değişiklik yaratma potansiyelleri ile dikkat çekiyorlar. Bu potansiyelin en önemli desteği partinin kadın kolları ile parti karar organları arasındaki geçişliliğin görece olarak en fazla olduğu partilerden biri olması. Bu olumlu özellikleri gölgeleyen durum, CHP'de hala kadınların görünür bir politik güce erişmemiş olmaları. CHP, 'sol'da bir parti olmanın getirebileceği kitlesel kadın desteğini tarihsel olarak ve bugün de politik bir güce dönüştürememiş olmanın sıkıntılarını yaşıyor. Bu durumu sorgulayabilecek eleştirel cesaret ise parti içinde hala çok rağbet görmüyor. Buna rağmen, CHP'li kadınların 1998'den itibaren önemli bir atılım yapacakları; kentli, okumuş, profesyonel ve 'kurtulmuş' kadınlarla her anlamda 'dışlanmış' kadınları biraraya getirmeye çalışan bir politikayı hayata geçirme istekleri açıkça gözlenebiliyor.

ANAP ve DYP, geleneksel sağ partiler olarak kadın kolları faaliyetlerini bağımlı, uyumlu ve yardımcı kadınların faaliyet alanı olarak tanımlamayı, önemli bir strateji değişikliği gereği duymadan devam ettiriyorlar. DYP, kadın bir genel başkana sahip olmanın avantajını muhafazakar bir partide yüzde 10 kadın kotası uygulamasını Tüzük

hükmü haline dönüştürerek kullandı. Bu avantajın nasıl kullanılacağı, diğer deyişle parti içindeki geleneksel, hiyerarşik ve cinsiyetçi ilişkilerin, kadınların önünü açacak bir değişim eğilimi yaratarak dönüştürülüp dönüştürülemediği ise önümüzdeki dönemde görülecek. Bunun için parti kadın örgütlenmesinin bağımsız davranabilme yeteneği, farklı kadınların katılımına açılma becerisi ve eleştiri gücü çok önemli olacak. DSP ise kadınlar ve erkekler için ayrı örgütlenme ve politik stratejiler geliştirme gereksinmesini reddederek bu alandan tamamen geri çekilen bir parti olma özelliğini koruyor ve yakın dönemde de önemli bir değişim eğilimi sergilemiyor.

TÜRKİYE'DE POLİTİKACI ZİHNİYETLERİ VE SİYASAL PARTİLERDE CİNSİYETÇİLİĞİN SÖYLEMSEL KURULUŞU

Şimdiye kadar, siyaset partilerde cinsiyetçiliğin ortaya çıktığı siyaset davranışlarının örgütlenme ve gerçekleştirme tarzları ile bu davranışların kurumlaşma pratikleriyle olan ilişkisi üzerine saptadığım verileri ve gözlemlerimi aktardım. Şimdi aynı alana bu kez politikacılarla yaptığım derinlemesine görüşmelerden çıkarak, politikacıların zihninde oluşmuş 'kadın özne'nin söylemsel özelliklerini deşifre etmeye çalışarak bakacağım ve mevcut cinsiyetçi zihniyetlerin kadınların ne ölçüde eşit ve özgür vatandaşlar olarak kabul edebildiğini tartışacağım.

Kurumlaşmış siyaset alanda ortaya çıkan ve kadınlar hakkında konuşan 'toplumsal dil'e, kullanılan kavram dizileri açısından baktığımızda birbirinden farklılaştırılabilen üç retoriksel kuruluş alanı olduğunu görürüz:

- Kadınları toplumsal düzenin temeli olan ailenin, milletin ve devletin beka'sının sembolik sürdürücüsü Türk anası olarak tanımlayan retoriksinin kurucusu muhafazakar dil,
- Kadınları toplumun eşit ve özgür bireyleri ve demokratik katılımın vazgeçilmez öğeleri olarak tanımlayan eşitlikçi, kadın haklarına dayalı dil,
- Kadınları özgürleşme ve demokratik yeni bir düzen kurmanın aktif öğeleri sayan ve kadınların kendi adına konuşması üzerine kurulu feminist dil.

Bu üç retoriksel kuruluş alanı beslediği ideolojik kaynaklar, yaşanmış siyaset deneyimlerle bütünleşme ilişkisi ve farklı siyaset örgütlenmeler tarafından daha yoğunluklu olarak konuşulması açısından birbirinden ayrıştırılabilir. Daha çok farklılaşmış politik programlara denk düşen bu ayırım kadınlarla ilgili söylemsel kuruluşların oluşumu düzeyinde ele alındığında bulanıklaşır, geçişlilikler ve özdeşleşmeler artar ve söylemsel kırılma noktaları başka değişkenlerin etkisinde oluşmaya başlar. Kurumlaşmış siyaset alana retoriksel alanlar itibarıyla değil de, söylemsel kuruluşların oluşumu itibarıyla baktarsak ideolojik bölünmelerin bize gösterdiğinden öte neler görebiliriz? Şimdi bu soruya yanıt vermeye çalışalım.

Sorunlu Kadın Özne

Kurumlaşmış siyaset alanında siyaset partilerin yazılı açıklamaları (tüzük, program, yönetmelik ve lider konuşmaları,vb.) ile politikacıların gündelik politik sohbet ve konuşmalarına bakarak kadınların toplumsal/kamusal alanda 'özne' olarak nasıl tanımlandığını, siyasetin aktif kurucusu mu yoksa pasif taşıyıcısı mı olduğunu, kendi adına konuşma özgürlüğüne ne kadar sahip olduğunu, siyasette konuşan, tanımlayan ve karar veren

özne olma yetisine ne kadar sahip olduğunu anlayabiliriz. Bu açıdan bakıldığında retoriksel tanımların ötesine geçen bir toplumsal dil içinde 'kadın özne' konumuyla ilgili ilk karşımıza çıkan söylemsel kuruluş sorunlu kadın özne tanımıdır. Hemen bütün yazılı ya da sözlü siyasal anlatılarda kadınlar önce toplumun sorunlu olarak tanımlanan grupları ile birlikte ele alınır: Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar, sakatlar, vb.. Genel siyasal söylem içinde toplumsal olarak 'sorunlu özne' konumu bu tanım içine girenlerin sorunlarını tanımlamak, onlar adına bu sorunları konuşmak, karar almak ve yaptırım uygulayabilmek iktidarını 'sorunlu olmayan' erkeklere, yetişkinlere, sağlamlara, kamu kurumlarına ya da devletin düzenleyici işlevlerine bırakmayı haklılaştıran ve normalleştiren bir zihniyet kuruluşunu anlamlandırır. Kadınlar da, ister ailenin ve milletin temeli olarak, isterse de eşit ve özgür bireyler olarak tanımlansınlar çoğu zaman siyasal program hedefleri arasında 'sorunları çözülmesi gereken' yaşlı, sakat ve çocuklarla benzer özneler olarak konumlandırıldıklarında diğer sorunlu özneler ile birlikte kendi belirlenimleri dışına çıkan bir iktidar alanının 'nesne'leri haline çok kolaylıkla ve farkında olmadan gelebilmekteler. Diğer deyişle başka toplumsal gruplar için kurulu iktidar ilişkileri kadınları da kapsayacak biçimde genişletilmektedir. Bu sayede herkes kadınların sorunları üzerinde daha doğru bilgileri ve çözüm önerileri olduğunu iddia edebilir. Bu konuşmalar kadınların kendi konuşmalarından daha fazla bir 'gerçeklik iddia'sına sahip olabilir. Kadınlar da kendi adlarına başkalarının konuşmasını normal bir toplumsallık tarzı olarak anlamlandırabilirler. Siyasal parti liderleri, uzmanlar, kocalar, vb. kadınları kadınlardan daha iyi bilen ve anlayan özneler haline gelirler. Bilgiç konuşmalar, teknik komisyon raporları, açık oturumlarda belirtilen uzman görüşleri böylece sorunların çözümünden sorumlu öznelerin önerileri haline dönüşür. Kadınlar kendileri dışında 'konuşmaya mezun' herhangi bir hiyerarşik üstünlük konumu karşısında suskunlaşırlar: Zaten konuşmalar bile artık sözleri 'değersiz'dir.

Böyle bir söylemsel özne konumu her zaman kadınları suskun ve pasif alıcılar konumunda -doğaldır ki- tutamaz. 'Sorunlu özne' konumundaki kadın sorun çözmek için 'aktifleşme'ye çağrıldığında söylemsel kırılma noktaları ortaya çıkmaya başlıyor. Kadın özne konumu pasiflikten sıyrılarak aktifleşme belirtileri gösteriyor. Hareket eden, mücadeleye eden ve toplumda belli işlevleri yerine getiren bir aktiflik kazanabiliyor. Bunun gerçekleşme tarzlarını anlamak için yine aynı toplumsal konuşmalar içinde kadınların kamusal alana nasıl çağrıldıklarına bakalım.

Misyonla Sınırlandırılmış Kadın Özne

Kurumlaşmış siyasal alanda kadınların kamusal alana katılmak için nasıl çağrıldıklarına baktığımızda ilk aşama yine retoriksel alanlara göre farklılaşan bir toplumsal dil ile karşılaşırız. Ailenin korunması için kadınları toplumsal yaşama katılmaya çağırarak retorik açısından, kadınların iyi eğitilmesi, gerekli toplumsal sorumluluk bilincine temel teşkil edecek bir deneyime sahip olmaları gerekir. Bu nedenle kadınların bu işlevi yerine getirmesini sağlayan bir eğitim alması önemlidir; ailesinin devamını sağlamak için gerekli alış-verişlerin yapılması, hukuki işlemlerin takibi, çocukların eğitimi için kararların alınmasına katılım gibi alanlarda aktif bir kadın tanımı 'aileden sorumlu anne ve eş' tanımını içinde ortaya çıkar. Kadın ev ve çocuk bakımından sorumlu bir 'içişleri bakanı' haline dönüşür. Bütün bu işleri yapacak bilgi, akıl ve deneyimin kadına 'verilmesi' gereklidir; eğitilmiş annelere ve eşlere sahip olmak bir milletin ve devletin en büyük zen-

ginliğidir. Ailenin, toplumun, milletin ya da devletin bekası için eğitilmiş ve deneyimli analar ve eşler olma misyonunu yüklenen kadınlar kamusal alanda görünürlük talebi ile fazla karşılaşmazlar; onlar özel ve sivil alanın aktif özneleridir. Kamusal alanda varoluşları zaman perde arkasındaki yardımcı konumuna uygundur; ya da önemli bir liderin/politikacının eşi olarak konuşurlar. Siyasal alanda bilen ve konuşan özne olmaktan çok, destekleyen, yardım eden, uyumlu ama yine aktif kadınlardır. Onlar kutsal anne ve eş kimliklerini koruyarak varolurlar; bunun ayırık örnekleri güçlü, zengin ama arkasında görünmeyen politik koruyuculara sahip 'bağımsız' kadınlardır. Milletvekilleri ya da parti başkanı olmuş kadınlar genellikle bu konuma uygunluklarını kabul ettirmiş kadınlardır.

Kadınları eşit ve özgür bireyler olarak, demokrasinin 'mantığı' gereği, kendi haklarına sahip çıkmak için de kamusal alana çağırıyor. Bu retoriksel alanda göndermeler eşitlik, özgürlük, demokrasi, toplumsal kalkınma, çağdaşlaşma benzeri kavram setleri içinden özdeşlikler arayarak ortaya çıkıyor. Misyon, kamusal alanda kadınların önünü tıkayan engellerin ortadan kaldırılması, kadınların eşitlik isteyen katılımcı vatandaşlar haline getirilmeleri için eğitilmeleri, çağdaşlığın gerektirdiği değerlerle donatılması, demokrasinin eksiksiz işlemesi için gereken siyasal sorumlulukların kadınlar tarafından da üstlenmesi olarak belirleniyor. Bu görevleri yerine getirebilmek için kadınların, erkeklerin tahakkümünden kurtulmuş olmaları, eşlik ve annelik sorunlarını 'aşmış' olmaları ve özel yaşamlarının problemlerini kamusal/siyasal alana taşımamaları gerekir. Böylece 'kurtulmuş' kadınlarla erkekler 'elele' demokratik ve çağdaş bir toplumsal düzenini birlikte kurarlar. Genellikle profesyonel meslek sahibi, kendisi için değil de toplumda ezilen kadınlar adına siyaset yaptığını söyleyen kadınlar böyle bir retoriksel alanda daha kolay varolabilme şansına sahiptirler.

Kadınları görünür ve aktif olmak için kamusal alana çağırarak bu retoriksel stratejiler içinde kadınların söylemsel özne olarak konumlandırılışına baktığımızda misyonla sınırlandırılmış kadın tanımlamasını görürüz. Kadın kamusal alana çağırılır, ama bu çağırılış yapan önceden sınırları belirlemiştir; kadın ailenin güçlendirilmesine hizmet edecektir, ya da çağdaş demokratik katılımın görünürlük alanında 'kurtulmuş' bir sembol olacaktır. Bu özne konumu kadınları görünür ve aktif kılarken onlardan 'oldukları gibi olma' özgürlüğünü esirger. 'Ailenin koruyucusu' olmakla özdeşleşen kadın siyasal alanda da bunun doğal uzantısı olan değer ve işlevlere bağlı yargılardan kendini kurtaramaz. 'O' bir eğitici, iç işlerin düzenleyicisi, ahlak bekçisi, temizlik ve sosyal yardım işleri sorumlusu olabilir ama iktidarın kurucu öğeleri içine alınmaz; kendisi en sorumlu konumlarda görünse bile iktidardan kendi dışında bir olgu olarak konuşur; yöneticidir ama hep kendisinin olmayan kararları uygular. İktidardaki bir partinin yöneticisidir, ama kadınların sorunlarının soyut bir devletin düzenleyeceği eğitim ile çözüleceğini düşünür; sorunların farkındadır, ama toplumun gelişmişlik düzeyinin bu çözüme uygun olmadığını söyler. Devlet, toplum gibi özneler onun bir parçası olduğu, değişen ve oluşan şeyler değil, onun dışında ve ona hükmeden, değişmez olgulardır. Yönetse de karar alamaz, çünkü iktidarın dışında ve dışlanmıştı.

'Demokrasinin eksiğini tamamlamak', 'katılımı özendirme', 'kadınların önünü açmak' adına kamusal/siyasal alana çağırılan kadınlar da 'misyon tarafından sakatlanmış' kadınlardır. Bu tür kadınlara sunulan söylemsel özne konumu da çağırılış yapanlar tarafın-

dan önceden belirlenmişlik ile maluldür. Demokrasi, eşitlik ve kalkınma adına siyasete çağrılanlar zaten ‘gelmeden önce kurtulmuş’ kadınlardır; iyi bir eğitim, profesyonel bir meslek, aile ve koca desteği, dayak yememişlik, erkek politikacılar tarafından onay görmüş olmak; bunların hapsi çantada hazır, paketlenmiş ve kullanılabilir hale getirilmiştir. ‘Kutsal aile’yi temsil eden kadınların siyasal kararlar alanındaki işlevsizliğinden farklı olarak, özel alanın bağlarından ‘kurtulmuş’ olarak siyasete gelen kadınlar karar alma erkine sahip olabilir; ama onlar da karar erklerini sadece ‘kurtulmuş’ kadınlar için kurulu bir söylemsel dünya için kullanabilirler. Bu dünyada konuşabilmek özel alanda/evlilikte/cinsellikte kadın olmanın anlamını bireysel sorunlar düzeyine indirgemeyi ve kamusal alandan dışlamayı bir tür alışkanlık haline getirmeyi gerektirmektedir. Kamusal alana çağrılan kadınlar bu tür ‘kişisel’ sorunları ‘aşmış’ olmak ve bu tür sorunları siyasetin gündemine getirmemek durumundadırlar. Aslında ‘cinsiyetsizleştirilmiş’ kadınlar olarak siyasetin öznesi olurlar; karar verme erkine ortak olduklarında da kadınlar adına çözmeleri gereken sorunların alanı zaten siyasetten dışlanmış olur. Bu tür kadın özne konumu ülke kalkınması, demokrasinin yerleşmesi ve eşitliğin sağlanması için her zaman konuşabilir ve sözünün değeri olabilir. Ama bu kadın cinsel taciz, cinsel şiddet ve cinsellikten kendisinin kişisel deneyimi ya da tanıklığı olarak bahsedemez; bu konular, ancak konuşana dışsallaştırılmış, nesnelleştirilmiş, kendisinin uzağında ama ‘kurtarılması gereken toplum’un bir sorunu olarak, ele alınabilir. Konuşması değersizleştirilmiş olduğu alanda -cinsellik ve şiddet- asıl çözülmesi gereken sorunlar durur; konuşma mezoniyeti ise ‘kadınsızlaştırılmış’ dünya ve memleket meseleleri alanına yönelir. Konuşmadan dışlanan bu alana yönelen kadın politikacı hemen erkeklerle arasındaki eşitliğin bozulduğunu ve ‘dişileşerek’ ikincilleştiğini hisseder; artık ‘politik olmayan’ konularda politika yapan bir ‘şaşkın’dan başka bir şey değildir. Kadının dilinde kalan sadece ‘gecekondu kadınlara gitmek’ retoriğidir; bu ise aynı toplumun kadınları arasında varolan tarihsel kopuştan beslenen bir özlemi temsil etmekten başka işe yaramaz.

Eksik Erkek Olarak Kadın Özne

Kurumlaşmış siyasal alanın temel anlatılarından biri siyasal partilerde kadınların katılımını engelleyici yasal ya da fiili bir engelin bulunmadığı, ama kadınların siyasete yeterli ilgiyi göstermedikleri, bu bilinç düzeyinde olmadıkları anlatısıdır. Bu anlatının çeşitli türleri kadınların katılımıyla ilgili hemen her sohbetle ya da resmi konuşmada karşınıza çıkar. Siyasal alanda oluşmuş söylemsel kadın özenin temel özelliklerinden biri olan ve kadını aktif bir vatandaş olabilme konumundan hep alıkoyan şey kadında mevcut -çoğu zaman özsel bir özellikmiş gibi tanımlanan- eksiklik ve yetersizlik durumudur. Bu eksiklik anlatısı önce kadınların siyasete olan ilgisizliği olarak tanımlanıyor. Siyasal partilerin yönetici konumundaki politikacılarla (erkek) yaptığımız görüşmelerde karşılaşılan ilk söz, partinin kadınları politikaya çağırarak için elinden geleni yaptığı, kapılarını açtığı, fakat kadınların -bilinmeyen bir nedenle!!- siyasete ilgi duymadıkları ve çağrılarına yanıt vermedikleridir. Siyasette başarılı olmuş kadınların da, siyaset dışındaki (öteki) kadınlara yönelik benzer bir dil kullandıkları kolaylıkla gözlenebilir. Siyasal kurumlar içinde varolmayı başarmış kadınlar çoğu zaman bunu denememiş ya da deneyip vazgeçmiş kadınlar hakkında konuşurken “..çağırıyoruz ama gelmiyorlar, evde boş boş oturmayı tercih ediyorlar, ev işlerini, çocuklarını ve kocalarını bahane ediyorlar...sanki bizim çocuğumuz kocamız yok. hepsini bırakıp geliyoruz işte.. aslında siyasete ilgi

duymuyorlar, böyle bir bilinçleri yok...” tarzı yargıları çok sık dile getiriyorlar. Kadınların siyasete ilgisizliğine ilişkin bu anlatı aslında siyasetten sorumlu olanların (içerdeki) genel olarak kendilerine katılma talebi olanlara (dışarıdakiler) seslenişleri, daha doğrusu kendilerini bu dışlanmışlığın sorumluluğundan ayırma dilidir. Politikada varolabilen kadınların diğer kadınlara seslenişlerindeki “biz geldik başardık, siz de gelip başarabilirsiniz” mesajının hemen “biz başardık, siz başaramadınız” mesajına dönüşmesi çarpıcıdır. Gerçekten de ancak çok güçlü kadınların kocayı, yakın toplumsal çevreyi ve erkek politikacıyı siyasetle ilgilenmesinin ‘sakıncalı’ olmadığına dair ikna etmeyi başardığı düşünülünce siyasetteki kadınlarla dışarıdaki (başaramamış) kadınlar arasında ciddi bir söylemsel fark oluşmaktadır. Diğer kadınları küçümseyici ve yargılayıcı bu tutum kendine hemen kadınların gezmek, boş oturmak ve aptalca işler yapmayı politika ile ilgilenmeye tercih etmekle suçlayarak cinsiyetçi dilin anlatılarını yeniden üretmektedir. Politik ‘ilgi’, kadınlar arasında hiyerarşi yaratan bir maddiliğe dönüşmekte ve eril anlamlandırılmasını pekiştiren bağlama yeniden oturmaktadır.

Aslında ‘bilgi’ kavramının da siyasal alanda kadınların dışlanmasına yol açan benzer bir ‘eril’ anlamlandırılması da bu bağlamda gözlenebiliyor. Politikada yer alan kadınlara “bir üst kademeye aday neden olmuyorsunuz?” benzeri bir soru sorduğunuzda “..politika konularında yeterli bilgiye sahip değilim” yanıtını alarak kadınların ‘bilgi’ ile ne kadar zor bir ilişki kurduklarını görüyorsunuz. ‘Bilgi’nin sahiplenilmesini kolaylaştıran eğitim, yaşanarak edinilen ‘deneyim’ gibi özelliklerin kadınlardan çok erkeklerin yaşamına yakın durduğu gerçeğini göz önünde tutarsak ‘bilgi’nin eril bir anlamlandırma ile kadınlardan nasıl uzaklaştığını anlayabiliriz. ‘Eğitimsiz’ ve ‘deneyimsiz’ olmak kadınlarla kolayca ilişkilendirilirken ‘eğitim’ ve ‘deneyim’in prestijli toplumsal değerler olarak ciddi bir ‘erkek özellik’ taşıdığını söylemek de -genelleştirilme mantığının dışında kalmak koşuluyla- doğrudur.

Kadınların ‘bilgi’ ile ilişkisizliği en çarpıcı biçimde kota tartışmaları içinde ortaya çıkıyor. Siyasal partilerde kadın katılımını arttırmak için önerilen kota politikalarına karşı çıkanlar (çoğunlukla erkek) görüşlerini, kadınların yeterli deneyim ve bilgiye sahip olmadan karar mekanizmalarına geleceği ve bunun eşitliğe ters düşeceği gerekçesiyle temellendirirler. Bunu söylemek, kadınların siyasal karar mekanizmalarında yokluğunun nedeni siyasal kurumlardaki cinsiyetçilik değil, kadınların eksik bilgi ve deneyimi olduğunu söylemektir. Görüldüğü gibi, bütün popüler argümanlar içinde kurulan kadın özne ‘eksiklik ile mamul’dür.

‘Eksik kadın’ özenin eksikliğinin bir başka popüler kanıtı, kadınların siyasal rekabete dayalı seçim süreçlerinde başarılı olabilmek için gereken direnç, cesaret ve yılmadan mücadele özelliklerini çok göstermedikleri anlatısıdır. Kadınlara önerilen yol, “erkekler gibi mücadele etmeleri, aday olmaya cesaret etmeleri, rekabetten kaçmamaları”dır. Özellikle erkek politikacılar kadınlara seslenirken “...benim geçtiğim yollardan geçsin, gerekli cesareti ve mücadele gücünü gösterebilirsin, kazanamayacak kadın yoktur.” benzeri sözleri çok kullanıyorlar. Anlaşılan odur ki, kadınların sahip olmadıkları ilgi, bilgi, deneyim, cesaret ve mücadele, çoktan bunu başarmış ve siyasette uygun yeri hak ederek almış olanın (erkeğin) yanında, elinde ve anlamlandırdığı bağlamda durup kadınların kendisine ulaşmasını beklemektedir. Kadınlar ise kendilerinin söylemsel olarak dışlanmışlığını sezip ama politik olarak anlamlandıramadıkları bir dışlanmayı aşmak için türlü

yolları denemeye devam etmekte. Kadınların 'eksik erkek'ler olarak anlamlandırılması ile oluşan dışlama toplumsal değerlerin 'nötr' değil, eril ya da dişil anlamlar yüklenmesiyle ilgilidir. Bilgi'nin erkeksi, cehaletin kadınsı olması siyasal alanda cinsiyetçi zihniyet örüntülerinin en kolay kavranabilir göstergesidir.

Kadın Sözü'nün Dışlanması ve 'Temsil'in Anlamlandırılması

Siyasal alanda izlenen toplumsal dilin kadın sorununu tanımlarken kullandığı ikili kavramsallaştırmalar önemli bir veri alanı oluşturuyor. Sorun sahibi kadınlar Doğu'lu, kırsal kesimde yaşayan, gecekondulu, eğitimsiz, çalışmayan, kültürsüz, haklarının farkında olmayan kadınlar olarak tanımlanırken, bunların zıddı olan Batı'lı, kentli, eğitilmiş, çalışan, kültürlü kadınlar sorunlarını çözmüş, 'tuzu kuru' olarak tanımlanıyor. Bu iki kategori kadın Türkiye'de tarihsel ve politik olarak birbirlerinden soyutlanmışlık konumlarını, dilde de birbirini dışlayan ve aralarında hiyerarşik bir ilişki kurulan söylemsel kadın özne konumları bağlamında bir bedel ödeyerek yaşıyorlar. Birinci grup kadın, tanım gereği doğruyu bilme erkenden dışlandığı için kamusal alanda meşru bir konuşma hakkına sahip değildir: O kurtarılmayı bekleyen, vicdanımızı sızlatan, gizli gizli de halimize şükretmemizi sağlayan bir 'nesneleşmiş özne'dir. Sözü'nün değeri yoktur, kendi adına konuşması politik bir değer taşımaz; politik anlatıların bir figüranıdır. İkinci grup kadının ise, tanım gereği zaten sorunlarını çözmüş olduğundan sorunlardan konuşması 'fantezi'dir; onun yapması gereken şey kendi adına konuşmak değil, gidip 'öteki' kadınları kurtarmasıdır. Özne konumunun olanaklı kıldığı şey, 'kurtulmuş' hanfendilerin mağdur, ezilen, köleleştirilmiş kadınlarla ilgilenmeleri, onlara gitmeleri ve dertlerini dinlemeleridir. Bu ikili kavramsallaştırmanın oturduğu anlamsal bağlam böylece hiçbir grup kadına kendi adına konuşmanın politik ve demokratik değerini bahşetmez. Hangi kategoriye dahil olursa olsun kadın özne konumunun olanaksızlaştırdığı kendi adına konuşma 'dışarıda' olan bütün erkeklerle, uzmanlara ve kurumlara serbesttir: Böylece, bu dikatomik yarılma dışında kalanlar bir genel kategori olarak kadınlar ve onların sorunları üzerinde konuşma meşruyetini sağlarlar. Kadınların temsili adına bugüne kadar yaşananın nedenlerini bu kadın sözü'nün olanaksızlaştırılmasını kolaylaştıran dikatomik özneleştirmede aramak yerindedir.

Kadın Sorununun Tanımlanması ile 'Erkek' Öznenin Sorumsuzlaştırılması

Siyasal alanda kullanılan toplumsal dil içinde 'sorunlu olma'nın bağlamsal anlamı bir tür iktidardan dışlanma durumudur; iktidarsızlaştırmadır. Sorunlu olmak, sorunlu olmanın kendi sözü'nü değil, çoğu zaman dışarda olup da bu konuda 'bilen' konumunda olanların konuşma iktidarını meşrulaştırır. Bu açıdan en ilginç söylemsel stratejilerden biri siyasal konuşmalarda "erkek özne nerede?" sorusuna yanıt aramaya başladığımızda ortaya çıkar. Erkek özne, en genel anlamda, kendisi konuşan fakat kendi hakkında konuşulmayandır. Üzerinde konuşulan sorun alanı kadınların yaşamının sınırında başlar ve bu yaşam sınırları içinde dolaşır; erkeklerin yaşamı bu sorun alanı içinde yoktur. Erkek özne kadınlar hakkında her zaman bir 'bilgi'ye sahip olmalıdır; bu bilgiyi açıklar ve öneriler sunar. Erkek özne sorunlara 'dışsal'dır, kendisinin yapması gereken şey akıl vermek, destek olmak, yol göstermek, örnek olmak, kadınlara güvenmek, onların haklarını teslim etmek ya da birlikte çalışmaktan memnun olduğunu belirtmektir.

Kurumlaşmış siyaset alanında erkek öznenin 'sorumsuzlaştırılması'nın nasıl gerçekleştiğine baktığımızda çeşitli söylemsel stratejilerin varlığını görürüz. Bunlardan biri kadınların yaşadığı dışlanma, ezilme ve eşitsizlik ilişkilerinin 'nesnelleştirilmesi'dir. Nesnelleştirme, sorunun kaynağının kendi dışında, kendisinin hiç bir şey yapmasına gerek olmayacak biçimde tanımlamak, böylece kendini sorumluluk dışına çıkarmak olarak ortaya çıkar. Siyasal alandaki konuşmalara baktığımızda bunun tipik bir örneğini kadın sorununun nedenini az gelişmişlik, Doğululuk, toplumun eğitim düzeyinin düşüklüğü, kültürsüzlük, geri kafalılık, toplumsal çevre baskısı gibi nedenlere bağlayan nesnelleştirici anlatılarda görebiliriz. Bütün bu anlatılarda söylenen bugün, burada, bizim enerji ve emeğimize bağlı olarak değişecek olan birşeyden değil; nasıl değişeceği belli olmayan, büyük olasılıkla ancak kendi içsel devinimine bağlı olandır. Diğer deyişle, kadınların yaşamı ancak tarihin kendiliğinden getireceği devinimle değişecektir ve bizim yapacağımız bir şey yoktur. Olağan toplumsal gelişme sorunları 'zaman içinde' ve kendiliğinden çözecektir. Sorunların kaynağı arkaiklik ya da öznenin iradesine dışsal olan herhangi bir nesnel süreçtir. Bu anlatı daha çok erkek politikacılar tarafından rağbet görürken, kadın politikacılar bu tür anlatılara baş vurduklarında bunu somut sorunların eleştirisi ile daha sık birleştirmekte, bir çözüm öneremeseler bile en azından eleştirel olmayı tercih etmekte.

Erkek öznenin sorumsuzlaştırılma stratejilerinden bir başkası ise sorunun kaynağının kadınların kendisinde olduğunu söyleyen 'öznelleştirme'dir. Kadınlar yaşadıkları ezilmeğe başkaldırmıyor ve gereken mücadele azmini göstermiyorlarsa bu hayatı da hak ediyorlar demektir. Kadınlar kendi sorunlarına sahip çıkmazlarsa bundan erkekler, toplumsal kurumlar ve hatta devlet sorumlu tutulamaz. Bu anlatının en basit sözü kocalarından dayak yiyen kadınların kendi konumlarını "kocamdır, sever de döver de" diyerek savunduklarına dair yaygın inançtır. Örneğin "kadınlar kendi haklarını kullanmasını bilmiyorlar", "kadınlar birbirlerinin başarısını çekemiyor ve birbirlerini engelliyorlar" benzeri konuşmalar sorunların kaynağını mağdurun kendisi olarak gösterme, yani mağduru suçlu ilan etme stratejisinin tipik örnekleridir.

SÖYLEMSEL KIRILMANIN ÇIKIŞ NOKTASI: BEN VE BİZ, BİRLİKTE MÜCADELE VE DAYANIŞMA

Siyasal partilerin merkeze uzak noktalarında ya da Özgürlük ve Dayanışma Partisi gibi parlamentoda yer almayan partilerde farklı seslerin varlığı dikkate değer bir özellik gösteriyor. Genellikle orta ve altı gelir gruplarından gelen, kendi adına konuşmanın anlamını keşfetmiş yeni bir kadın politikacı profili ile bu noktada daha sık karşılaşıyoruz. Kendi yaşam deneyimlerinden çıkarak konuşan bu kadınlar kendi deneyimlerini kullanarak ve kendine benzer deneyimleri olan kadınlara seslenerek 'ben' olarak tanımladıkları bir özne konumu oluşturuyorlar. Bu 'ben' konumunun özelliği sistematik bir erkek egemenliği algılaması ve her tür kadın yaşamına aşinalık olarak ortaya çıkıyor. Kendi yaşamlarında somut bir erkek egemenliği tanımı ve buna karşı geliştirilen 'kendi olma' mücadelesinin politikleştirildiği bir noktadan konuşan bu ses, ortak bir kadın sesi oluşturma talebini dile getiriyor. 'Mücadele'de kendini aktif bir özne olarak tanımlıyor, kendi sesinin önündeki engelleri hissediyor ve kadınların 'dayanışma' içinde birlikte yürümesinden bahsediyor. Kendi adına konuşmaya çalışan bu kadın özne tanımının en çarpıcı özelliklerinden biri, kadınların kendi yaşamlarını hemen bu günden başlayarak

değiştirebilecekleri sözü oluyor. 'Mücadele' ve 'dayanışma' retoriği üzerine oturan bu ses kenardan ve çevreden siyasetin kurumlaşmış alanına seslenen bir kırılma noktası olarak ortaya çıkıyor. Bu kırılmanın yarattığı çatlak sesin kendisine nasıl bir gelecek yaratacağını ise önümüzdeki dönemlerde göreceğiz.

ERKEK EGEMEN MECLİSTE KADINLAR

*Mehmet ARI**

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma döneminde Dünyanın bir çok ülkesinden daha önce Türk kadınları, seçme ve seçilme hakkı elde etmişlerdir. Bu çalışma, kadınların seçilme oranını, 1961 yılından bu yana kadın milletvekillerinin meclisteki konumlarına ilişkin sayısal ve siyasal bir değerlendirme yaparak ortaya çıkarmayı ve 19. Yasama Döneminde (1991-1995) kadın milletvekillerinin gerçekleştirdikleri etkinlikleri değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu dönemin seçilmesinin nedeni; dönemin unutulacak kadar eski, ancak bu günlerdeki etkinlikleri etkileyecek kadar yeni olmamasıdır. Başka bir deyişle döneme ilişkin bazı değerlendirmelerin olabildiğince nesnel yapılabilmesine olanak vermesidir. Bu dönemde kadın milletvekillerinin, özellikle kadın sorunlarıyla ilgili yasama ve denetleme etkinlikleri değerlendirilmiştir. Bunun yanında, diğer sorunlardaki tutumlarına ilişkin sayısal ve siyasal bir değerlendirme de yapılmaya çalışılmıştır. Bu noktada kadın milletvekillerinin gerçekleştirdikleri etkinliklerin üyesi oldukları siyasal parti ile ilişkisine de değinilmektedir.

Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KA-DER), 4 Mart 1997 yılında kurulurken "Mecliste kadın milletvekili sayısını artırmak ve kadınların kamusal karar verme pozisyonlarında daha fazla yer almalarını sağlamak" temel amacından yola çıktığını açıklamıştı. Bu çalışmanın, bir bilanço niteliği taşıyarak bu amaca az da olsa bir katkı sağlayacağı söylenebilir.

* Abant İzzet Baysal Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Görevlisi.